

Роль казки, як традиційної історії, в формуванні життєвих сценаріїв особистості

У статті представлений теоретичний аналіз ролі казки, як традиційної історії, в формуванні життєвих сценаріїв особистості. Розглянуто умови «вростання» казкових сценаріїв в психіку дитини шляхом ідентифікації з персонажами. Розглянуто трансгенераційна передача інформації шляхом трансляції традиційних історій від покоління до покоління. Встановлено, що хорошими «знаряддями» для створення і посилення потенціалу у дитини є автентичні, архаїчні народні казки, міфи і легенди. Саме на них варто виховувати дітей, щоб закласти їм життєву «базу», принести в їх індивідуальний досвід - досвід свого народу, який напрацьований поколіннями.

Ключові слова: *особистість, культура, традиційні історії, казка, розвиток, життєвий сценарій, рольова взаємодія, продуктивність - непродуктивність поведінки.*

Simowonik A.I.

The role of fairy tales as traditional stories in the formation of life-scenarios of the person

The article presents a theoretical analysis of the role of the fairy tale, as a traditional story, in the formation of life scenarios of the individual. Here we consider the conditions for the "ingrowing" of fairy-tale scenarios into the child's psyche by identifying with the characters. The transgenerational transmission of information is considered by broadcasting traditional stories. It has been established that authentic, archaic folk tales, myths and legends are good "tools" for creating and strengthening the potential of the child. It is very important to educate children to lay their vital "base", to bring in their individual experience - the experience of their people, which is worked by generations exactly on them.

Key words: *personality, culture, traditional stories, fairy tale, development, life scenario, role interaction, productivity - non-productivity of behavior.*

Сімовоник Альона Ігорівна – студентка 4 курсу відділення психології Одеського національного університету імені І.І. Мечникова.

УДК 159.92

Смирнова О.О.

ДО ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТІВ У ПОЛІКУЛЬТУРНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ ВНЗ

В статті розкрито особливості формування комунікативної культури студентів у полікультурному освітньому просторі ВНЗ. Основна увага приділена специфіці ефективної поведінки в міжособистісній взаємодії, формуванню операційної складової комунікативної культури – комунікативній компетентності у спілкуванні, яка містить розвиток комунікативних умінь, навичок, розвиток взаємозв'язку, взаєморозуміння в міжособистісному спілкуванні, відточення технік подання і

сприйняття зворотного зв'язку і критики, технік активного слухання, розвиток мовленнєвої компетентності й активності, усвідомлення соціальної ролі у групі та суспільстві.

Ключові слова: *студенти, комунікативна культура, комунікативна компетентність, вищий навчальний заклад, полікультурний освітній простір.*

Постановка проблеми. В умовах стрімких трансформаційних змін сучасного соціуму питання формування комунікативної культури студентів у полікультурному освітньому просторі ВНЗ постає найбільш гостро. Комунікативна культура – це не лише культура комунікативних зв'язків, культура спілкування, це, по-перше, культура особистості людини, яка виявляється в міжособистісному спілкуванні, у взаєморозумінні, у взаємовпливі людей у процесі спільної діяльності, у поведінці, у манерах і звичках, у світогляді та характері особистості, по-друге, це виявлення комунікативної компетентності людини – спроможності вживати комунікативні знання, уміння й навички, особливості мовленнєвого спілкування в міжособистісній взаємодії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Спроби дослідити комунікативну культуру студента робилися неодноразово. Існують численні психологічні й психолого-педагогічні дослідження, які розглядають проблему комунікативної культури за такими напрямками: розробка системи заходів щодо формування культури особистості в процесі професійного навчання; дослідження комунікативної компетентності як операційної складової комунікативної культури; розробка заходів з подолання психологічних труднощів і комунікативних бар'єрів у процесі спілкування; напрямок досліджень комунікації і спілкування в контексті компонентів діяльності в суб'єктів педагогічного процесу. Впровадження результатів окреслених досліджень у практичну діяльність відбувається за допомогою інтерактивних технологій та певних психологічних підходів і напрямків.

Розробка психологічних технологій має бути спрямована на вирішення конкретної ситуації індивідуального розвитку або соціальної взаємодії з використанням знань і досвіду психологічних знань [4]. Основними компонентами психологічної технології є інформаційно-смысловий, діагностичний, корекційно-розвивальний компоненти.

У процесі впровадження психологічної технології важливу роль відіграють інтерактивні техніки. Інтерактивними технологіями вважаються техніки, які забезпечують активну міжособистісну взаємодію учасників занять і активізацію їх пізнавальної діяльності. Це досягається такими методами: спеціальним розміщенням учасників заняття, організацією їх спільної діяльності у парах, трійках та малих групах, організацією різних видів вербального та невербального спілкування, розв'язанням реальних професійних і навчальних проблем та ситуацій, забезпеченням зворотного зв'язку [10]. Ефективна міжособистісна взаємодія учасників повною мірою досягається в умовах тренінгу.

Тренінг є методом, який поєднує в собі навчальну та ігрову діяльність. Він проходить в умовах моделювання різних ситуацій і має метою відтворення цілісного феномену майстерності [2].

Групові методи, які застосовуються в соціально-психологічних тренінгах, розділяються на три групи: дискусійні методи – групова дискусія, аналіз випадків з практики, аналіз ситуацій вибору тощо; ігрові методи – дидактичні та творчі методи, рольові ігри, контргра (трансактний метод усвідомлення комунікативної поведінки); сензитивний тренінг – тренування саморозуміння, міжособистісної чутливості й емпатії [7].

І. В. Вачков, розглядаючи психологічний тренінг як одну з основних інтерактивних технологій, зазначає: «тренінги, які є формою практичної роботи, завжди відображають своїм змістом певну парадигму того напрямку, поглядів якого дотримується психолог, який проводить заняття» [6]. Уявлення ведучого про суть і ступінь вираженості психологічної дії визначають ступінь «агресивності» цієї дії, розподіл ініціативи між учасниками і тренером. Автор ділить шкалу «агресивності» психологічної дії в процесі тренінгу на чотири пункти: тренінг як своєрідний метод дресури, при якій жорсткими маніпулятивними прийомами (негативне і позитивне підкріплення) вибудовується потрібна поведінка учасників; тренінг як тренування, у результаті якого відбувається формування і опрацювання умінь і навичок ефективної поведінки; тренінг як форма активного навчання, метою якого є, перш за все, передача психологічних знань, а також розвиток деяких умінь і навичок; тренінг як метод створення умов для саморозкриття учасників і самостійного пошуку ними способів рішення власних психологічних проблем [6, с. 18].

Таким чином, ступінь маніпулятивності в наданні психологічної дії може різко розрізнятися залежно від настанов тренера. Різне розуміння психологічного значення тренінгу виникає з різних теоретичних концепцій провідних тренінгових груп. При всій різноманітності підходів в наш час виділяють три основні концептуальні напрями в психологічному тренінгу: гуманістичний, поведінковий і психодинамічний. Кожний із цих напрямів характеризується своїм власним підходом до розуміння особистості й особистісних порушень і логічно пов'язаною з цим власною системою психологічного втручання. Попри відмінності в теоретичній платформі, загальним для всіх напрямів є уявлення про те, що тренінг звернений до людської індивідуальності та спрямований на зміни, що відбуваються всередині особистості й ведуть до її самоудосконалення й розвитку.

До психодинамічного підходу належать, перш за все, аналіз трансакції і психодрама, а також тілесно-орієнтована психотерапія.

Як зазначає В. Ю. Большаков, аналіз трансакції – це «психологічний метод, який допомагає людям підійти раціонально до аналізу власної і чужої поведінки, краще усвідомити себе й структуру своєї особистості, а також сутність взаємодії з іншими людьми й внутрішньо запрограмований життєвий стиль – сценарій» [5, с. 36].

Е. Берн виділяє чотири види психологічної дії, які здійснює тренер в рамках цього підходу: деконтамінація, рекатектування, прояснення і переорієнтація. Деконтамінація означає, що коли реакції, відчуття або думки фальсифіковані або спотворені, ситуація відбувається за допомогою процесу, аналогічного анатомічному препаруванню. Рекатектування означає, що змінюється дієве акцентування, здійснюване пацієнтом у різних аспектах свого досвіду. Прояснення означає, що клієнт починає сам розуміти, що відбувається, унаслідок чого дістає стабільну можливість управляти новим станом, і є надія, що він зможе перенести ці процеси без

допомоги терапевта на нові ситуації, з якими стикатиметься після закінчення тренінгу. Переорієнтація означає, що в результаті вся попередня поведінка, реакції, прагнення пацієнта змінюються таким чином, що набувають достатню узгодженість, щоб стати конструктивними [3].

Втручання в життєвий сценарій, який здійснюється за допомогою цих чотирьох видів дії, – найтонша і складна робота ведучого. У ході занять учасники досягають інсайту – моменту осяяння, коли стають зрозумілими справжні мотиви поведінки тих або інших вчинків. Виникнення інсайту супроводжує й інший напрям психодинамічного підходу – психодраму. Психодраму визначають як „інсценування” реальних проблем учасників із обов'язковим розподілом ролей [11]. На відміну від трансактного аналізу, у психодрамі людина не розкладає свій життєвий сценарій по полицях, а програє його на сцені, досягаючи розуміння й емоційної розрядки через катарсис – внутрішнє очищення в процесі емоційного відреагування. У момент катарсису настає внутрішнє осяяння, яке допомагає інакше поглянути на ситуацію, осмислити її й позбутися дії неефективних сценаріїв, що сковують. Однією з найпопулярніших і спрощених модифікацій психодрами є рольовий тренінг [2]. Учасники розігрують не закінчені сценарії, а невеликі епізоди, випробуючи себе в різних психологічних ролях. Цей метод розрахований на поглиблення й вдосконалення соціалізації, корекції ціннісних і етичних установок учасників і пов'язаного з ними внутрішнього психологічного самопочуття. Опрацювання ролей, установок, переживань, спостереження як за власним самопочуттям, так і за станом інших членів групи дозволяють досягти достатньої емоційної глибини, підготувати зміну оцінок, орієнтирів і позицій. Істотно розширює можливості методу те, що він застосовується в разі опору змінам, усвідомленим або неусвідомленим, коли корекція своєї поведінки на рівні свідомості є важкою.

Основною задачею рольового тренінгу вважається розвиток комунікативних функцій і корекція навичок спілкування, зняття затисків і комплексів. Цю загальну задачу можна розділити на низку часткових: активізація невербальних засобів спілкування; розвиток емпатійного потенціалу, уміння концентруватися на партнері по спілкуванню; відпрацювання спонтанної поведінки; легкість дій у присутності інших людей; уміння легко й гнучко орієнтуватися в типових ситуаціях життєвого й побутового плану, найпростіших конфліктах виробничого й особистісного характеру; уміння правильно поводитися в ситуації конфлікту аж до найскладніших і особисто значущих ситуацій [2].

Один із провідних ідеологів тілесно-орієнтованої терапії В. Райх визначає суть зростання клієнтів під впливом тренінгу як «...процес розсмоктування психологічного й фізичного панцира, поступове становлення вільнішою й відкритою людською істотою» [8, с. 10]. Робота зі своїм тілом, дотики інших членів групи, постійний аналіз своїх внутрішніх відчуттів дозволяють учасникам прийти до більш повного усвідомлення себе, своєї сутності.

При цьому розвиток учасників, на думку ще одного представника тілесно-орієнтованої терапії М. Фельденкрайза, проходить через такі стадії: «природний спосіб» – деякі дії людина робить так само, як і тварини: б'ється, бігає, відпочиває. Усі природні діяльності функціонують однаково в кожній людині, так само, як вони однакові в усіх голубів або в усіх бджіл; «індивідуальна стадія» – окремі люди

знаходять свій власний, індивідуальний спосіб виконання дій. Якщо цей спосіб дає якісь переваги, він переймається іншими; «метод або професіоналізація» – на третій стадії з'являється щось загальне в тому, як різні люди виконують один і той же процес. Далі процес виконується вже відповідно до специфічного методу, заснованого на знанні, а не природно; «заучений метод витісняє природний» – можемо спостерігати, як природна практика поступово поступається місцем методу, придбаному «професіоналізму» [9, с. 62–73].

Таким чином, у межах психодинамічного підходу основною детермінантою особистісного розвитку й поведінки розглядаються несвідомі психічні процеси. Психологічне втручання спрямоване на досягнення усвідомлення конфлікту між свідомим і несвідомим і власного несвідомого, збудованого свідомістю. Цій задачі підпорядкований і такий метод: досягнення усвідомлення спостерігається за рахунок «витягування несвідомого назовні» через аналіз символів, опору й перенесення уваги до своїх внутрішніх відчуттів і реакцій тіла. Сама процедура організується так, щоб сприяти прояву несвідомого в зовнішньому плані.

Робота в біхевіорально-орієнтованих групах спрямована на виділення неефективних і випробування нових видів поведінки в безпечному оточенні. Сутність методу полягає в тому, що коли, згідно з постулатами біхевіоризму, весь свій досвід людина набуває за допомогою навчання, то для виправлення неадекватної поведінки необхідно відучити її від неефективних реакцій і перенавчити, виробити більш адаптивні реакції. Типова методика тренінгу – репетиція поведінки. Учасникам демонструється успішна модель поведінки, а потім вони намагаються її засвоїти. Успішні дії учасників позитивно підкріплюються реакцією групи або тренера, а неуспішні – гасяться негативним підкріпленням. Широко застосовується такий підхід задля «організації успіху», коли тренер протягом всієї роботи утримує позитивний баланс зворотного зв'язку, концентруючись переважно на успішних діях учасників.

Виходячи із проведеного аналізу, можна стверджувати, що існують різноманітні шляхи та засоби формування комунікативної культури студента у вищому навчальному закладі. Ознайомлення з чисельними психокорекційними рекомендаціями зазначених психологічних підходів надає можливість створити програму, яка спрямована на особистісний розвиток студента, формування у нього відповідної культури поведінки, культури спілкування й комунікативної культури як підгрунтя його професійної успішності.

Мета статті – розкрити особливості формування комунікативної культури студентів у полікультурному освітньому просторі ВНЗ.

Виклад основного матеріалу і результатів дослідження. Формування комунікативної культури студентів у полікультурному освітньому просторі ВНЗ розглядається нами з позицій гуманізму, пріоритету індивідуальності, неповторності й можливості розвитку кожного студента як члена суспільства і майбутнього професіонала. Як зазначає К. О. Абульханова-Славська, «мистецтво жити полягає не лише в тому, щоб враховувати власну індивідуальність, але й у тому, щоб узгоджувати свої життєві цілі, плани і бажання із своїми можливостями, щоб розкрити протягом життя у собі нові властивості, розвинути нові здібності...» [1, с. 53]. Особистісний розвиток, самовдосконалення, самореалізація, які репрезентують комунікативну

культуру студента, – невід’ємні складові їх успішності майбутньої професійної діяльності.

Основними вимогами, які висуваються до майбутніх фахівців, є комунікабельність, емпатійне ставлення до співбесідника, соціальна компетентність, здатність керувати емоціями, психологічна культура, навички соціальної взаємодії, здатність до рефлексії, прагнення удосконалювати себе, взаєморозуміння в міжособистісній взаємодії, уміння переносити знання, навички, прийоми спілкування й варіанти рішення в умови нової комунікативної задачі, трансформувати їх відповідно до її конкретних умов, уміння знаходити нове рішення для комунікативної задачі з комбінацій уже відомих студентові ідей, знань, навичок, прийомів, уміння створювати нові способи і конструювати нові прийоми для вирішення конкретної комунікативної задачі.

У зв’язку з цим при розробці програми Формування комунікативної культури студентів у полікультурному освітньому просторі ВНЗ особливу увагу слід звертати на такі аспекти: особистісний; емоційно-вольовий; комунікативний; морально-ціннісний; мотиваційний; соціально-психологічний.

Підгрунтя формування комунікативної культури студентів у полікультурному освітньому просторі ВНЗ складають підходи й методи психологічного впливу, які базуються на активних методах роботи в групі з урахуванням особистості кожного студента в процесі тренінгу при використанні специфічних форм подання знань. Програма спрямована на здобуття знань, умінь та навичок, які сприяють формуванню та розвитку комунікативної культури, вирішують особистісні проблеми, дозволяють знімати стереотипи поведінки в спілкуванні та набувати нові моделі поведінки, активно застосовувати набуті знання та навички в різних життєвих ситуаціях.

Мета програми — сформувати здатність до розвитку ціннісних орієнтацій особистості (ідеалів, настанов, цінностей, моральних якостей, етичних норм) та утворення під їх впливом міжособистісної взаємодії; до визначення потреб особистості у взаємодії; до розвитку мотивації ефективного спілкування, досягнення успіху; до усвідомлення спрямованості особистості – на себе, на справу, на суспільство (спілкування); до уміння розв’язувати конфлікти та уникати їх; до розвитку емпатії, адекватного сприйняття себе та інших, рефлексії; до визначення своєї соціальної ролі в групі та суспільстві; до набуття й розвитку комунікативних знань, навичок, умінь (уміння говорити, слухати, розуміти, використовувати вербальні й невербальні засоби); до встановлення взаємозв’язку, взаєморозуміння; до навичок подання й сприйняття зворотного зв’язку; до уміння подавати й сприймати критику; до застосування технік активного слухання під час розмови; до проявлення мовленнєвої компетентності, мовленнєвої активності в спілкуванні; до оцінки комунікативного досвіду співрозмовника.

Під час роботи застосовувалися такі тренінгові заходи, як міні-лекції, вирішення проблемних ситуацій, робота в малих групах, парах, дискусії, рольові ігри, психотехнічні та психогімнастичні вправи, спрямовані на активізацію комунікативного потенціалу учасників тренінгу, відкрите вираження емоцій та ставлень один до одного й до наявної ситуації, формування нових переконань, цінностей, мотиваційних утворень, відповідних поведінкових і комунікативних умінь та навичок.

Корекційні заходи мають містити організаційний, особистісний, емоційний і комунікативний етапи. Мета організаційного етапу – знайомство учасників тренінгової групи, створення атмосфери довіри й саморозкриття. На цьому етапі відбувається знайомство з правилами поведінки в групі, формулювання мети, висловлювання очікувань із приводу участі в заняттях. Основні методи, застосовані на цьому етапі, – це рольові ігри, психогімнастичні вправи, бесіди, дискусії. Основною частиною організаційного етапу є аналіз власного життя, визначення неусвідомлених індивідуальних цінностей та орієнтацій кожного учасника, прихованих бажань і очікувань, рефлексія групового процесу. Мета особистісного етапу формування ціннісних орієнтацій у міжособистісній взаємодії, усвідомлення необхідності цілеспрямованих змін у свідомості й поведінці щодо ефективної комунікативної діяльності та поведінки особистості, визначення шляхів оптимізації цих змін, розвиток емпатії, рефлексії, адекватне сприйняття себе та інших. Основні методи цього етапу: міні-лекції, дискусії, бесіди, ігри, психотехнічні вправи, програвання й аналіз ситуацій. Основна частина особистісного етапу – аналіз і розвиток усвідомлених індивідуальних цінностей та орієнтацій кожного учасника (ідеалів, настанов, цінностей, моральних якостей, етичних норм), світоглядних позицій особистості, усвідомлення тих рис, які людина хоче змінити в собі, досягнення взаєморозуміння й емпатійного ставлення один до одного, рефлексія своєї поведінки й поведінки іншої людини. Мета емоційного етапу – формування емоційного ставлення й мотивації студентів до ефективного спілкування; визначення потреб у міжособистісній взаємодії, чинників, які впливають на мотивацію їх комунікативної діяльності; усвідомлення учасниками заняття своєї спрямованості на спілкування й взаємодію; розвиток уміння емоційно-вольової регуляції в спілкуванні; уміння розв'язувати конфлікти й уникати їх. На цьому етапі основними є методи, до яких належать міні-лекції, дискусії, бесіди, рольові ігри, психогімнастичні вправи, програвання ситуацій із отриманням зворотного зв'язку. Основною частиною емоційного етапу є усвідомлення кожним учасником потреб у спілкуванні; досягнення успіху в спонуканні іншої людини до вчинку, усвідомлення якостей, які мають бути притаманні справжньому другу, формування самооцінки й оцінки інших людей, досягнення успіху в умінні емоційно-вольової регуляції поведінки, умінні адекватно реагувати на конфліктну ситуацію, визначення шляхів продуктивного вирішення різних груп конфліктів, пов'язаних з непорозумінням у спілкуванні, розробка уміння уникати конфліктів. Мета комунікативного етапу – ознайомлення з засадами ефективно поведінки в міжособистісній взаємодії, формування операційної складової комунікативної культури – комунікативної компетентності у спілкуванні, яка містить розвиток комунікативних умінь, навичок, розвиток взаємозв'язку, взаєморозуміння в міжособистісному спілкуванні, відточення технік подання і сприйняття зворотного зв'язку і критики, технік активного слухання, розвиток мовленнєвої компетентності й активності, усвідомлення соціальної ролі у групі та суспільстві. Основні методи, якими керувались на цьому етапі: міні-лекції, дискусії, бесіди, психотехнічні вправи, ігри, програвання відповідних ситуацій з їх деталізацією й обговоренням. Основною частиною комунікативного етапу є створення ситуацій, що сприяють взаєморозумінню партнера по спілкуванню, свободі висловлювань, перевірка інтуїтивного сприймання один одного учасниками тренінгу, формування навичок схвалення іншої людини, відточення спроможності розуміти іншого за допомогою невербальної поведінки, опрацювання технік активного слухання

під час акту спілкування, досягнення розуміння в комунікації з позицій різних соціальних ролей зі всіма видами трансакцій.

Висновки. Запропонована програма формування комунікативної культури студентів у полікультурному освітньому просторі ВНЗ інтегрує в собі основні психотехнології гуманістичного, поведінкового і психодинамічного підходів. У ній представлені елементи аналізу трансакцій, психодрами, тілесно-орієнтованої терапії, що належать до психодинамічного підходу; тренування комунікативних умінь, заміна неефективної поведінки на її успішну модель, що відбивають поведінковий підхід; розвиток конгруентності, емпатії і позитивного ухвалення, рефлексії, сенситивної здатності, відвертих взаємостосунків з іншими, виявлення життєвих цінностей, усвідомлення станів партнерів і стосунків між ними, що репрезентує гуманістичний підхід. Поєднання елементів різних підходів сприяє формуванню необхідних для професійної діяльності майбутнього фахівця комунікативних умінь, мотивації, ціннісно-сміслової сфери, навичок взаємодії й взаємовпливу, розвитку комунікативної культури, яку доцільно формувати в умовах навчання у вищій школі, й закріплювати з досвідом професійної роботи.

Список використаної літератури

1. Абульханова-Славская К. А. Стратегия жизни : [текст] / К. А. Абульханова-Славская. – М. : Мысль, 1991. – 299 с.
2. Арнольд О. Р. Ролевой тренинг : методическое пособие / О. Р. Арнольд. – М. : МГУ, 1989. – 257 с.
3. Берн Э. Транзакционный анализ и психотерапия : [текст] / Эрик Берн. – СПб. : Изд-во «Братство», 1992. – 224 с.
4. Білоножко А. В. Визначення ефективності впливу соціально-психологічного тернінгу на комунікативну компетентність майбутніх юристів / А. В. Білоножко // Актуальні проблеми психології. Том X : Психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія; за ред. С. Д. Максименка. – К. : ДП «Інформаційно-аналітичне агенство», 2007. – Вип. 2. – С. 30–36.
5. Большаков В. Ю. Психотренинг: Социодинамика. Игры. Упражнения / В. Ю. Большаков. – СПб. : Служба Доверия, 1994. - 316 с.
6. Вачков И. В. Основы технологии группового тренинга : учебное пособие / И. В. Вачков. – М. : Издательство «Ось-89», 1999. – 176 с.
7. Зайцева Т. В. Теория психологического тренинга. Психологический тренинг как инструментальное действие : [монография] / Т. В. Зайцева. – СПб. : Речь ; М. : Смысл, 2002. – 342 с.
8. Райх В. Системы телесно-ориентированной психотерапии и психологии тела / Вильгельм Райх ; ред.-сост. В. Ю. Баскаков // Хрестоматия по телесно-ориентированной психотерапии и психотехнике. – М. : Смысл, 2000.
9. Фельденкрайз М. Понимание при делании / М. Фельденкрайз // Хрестоматия по телесно-ориентированной психотерапии и психотехнике / сост. В. Ю. Баскаков. – М. : НПО „Психотехніка“, 1993. – С.62–73.
10. Byrn D. (ed). Communication Games. ELTI. – The British Council, 1978.
11. Cambridge International Dictionary of English. – Cambridge Univ. Press, 1995.

Транслітерація

1. Abul'hanova-Slavskaya K. A. Strategiya zhizni : [tekst] / K. A. Abul'hanova-Slavskaya. – M. : Mysl', 1991. – 299 s.
2. Arnol'd O. R. Rolevoj trening : metodicheskoe posobie / O. R. Arnol'd. – M. : MGU, 1989. – 257 s.
3. Bern EH. Transakcionnyj analiz i psihoterapiya : [tekst] / EHrik Bern. – SPb. : Izd-vo «Bratstvo», 1992. – 224 s.
4. Bilonozhko A. V. Viznachennyya effektivnosti vplivu social'no-psihologichnogo terningu na komunikativnu kompetentnist' majbutnih yuristiv / A. V. Bilonozhko // Aktual'ni problemi psihologii. Tom H : Psihologiya navchannya. Genetichna psihologiya. Medichna psihologiya; za red. S. D. Maksimenka. – K. : DP «Informacijno-analitichne agenstvo», 2007. – Vip. 2. – S. 30–36.
5. Bol'shakov V. YU. Psihotrening: Sociodinamika. Igry. Uprazhneniya / V. YU. Bol'shakov. – SPb. : Sluzhba Doveriya, 1994. 316 s.
6. Vachkov I. V. Osnovy tekhnologii gruppovogo treninga : uchebnoe posobie / I. V. Vachkov. – M. : Izdatel'stvo «Os'-89», 1999. – 176 s.
7. Zajceva T. V. Teoriya psihologicheskogo treninga. Psihologicheskij trening kak instrumental'noe dejstvie : [monografiya] / T. V. Zajceva. – SPb. : Rech'; M. : Smysl, 2002. – 342 s.
8. Rajh V. Sistemy telesno-orientirovannoj psihoterapii i psihologii tela / Vil'gel'm Rajh ; red.-sost. V. YU. Baskakov // Hrestomatiya po telesno-orientirovannoj psihoterapii i psihotekhnike. – M. : Smysl, 2000.
9. Fel'denkrajz M. Ponimanie pri delanii / M. Fel'denkrajz // Hrestomatiya po telesno-orientirovannoj psihoterapii i psihotekhnike / sost. V. YU. Baskakov. – M. : NPO „Psihotekhnika”, 1993. – S.62–73.
10. Byrn D. (ed). Communication Games. ELTI. – The British Council, 1978.
11. Cambridge International Dictionary of English. – Cambridge Univ. Press, 1995.

Смирнова Е.А.

К вопросу формирования коммуникативной культуры студентов в поликультурном образовательном пространстве вуза

В статье раскрыты особенности формирования коммуникативной культуры студентов в поликультурном образовательном пространстве вуза. Основное внимание уделено специфике эффективного поведения в межличностном взаимодействии, формированию операционной составляющей коммуникативной культуры - коммуникативной компетентности в общении, которая содержит развитие коммуникативных умений, навыков, развитие взаимопонимание в межличностном общении, оттачивание техник представления и восприятия обратной связи и критики, техник активного слушания, развитие речевой компетентности и активности, осознание социальной роли в группе и обществе.

Ключевые слова: *студенты, коммуникативная культура, коммуникативная компетентность, высшее учебное заведение, поликультурное образовательное пространство.*

Smirnova E.A.

On the issue of formation of communicative culture of students in the multicultural educational space of the university

In the article features of formation of communicative culture of students in polycultural educational space of high school are opened. The main attention is paid to the specificity of effective behavior in interpersonal interaction, the formation of the operational component of communicative culture - communicative competence in communication, which includes the development of communicative skills, the development of mutual understanding in interpersonal communication, the sharpening of presentation and feedback techniques and criticism, active listening techniques, development Speech competence and activity, awareness of the social role in the group and society.

Key words: *students, communicative culture, communicative competence, higher education institution, multicultural educational space.*

Смирнова Олена Олександрівна – здобувач кафедри практичної психології та соціальної роботи Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля, м. Северодонецьк.

УДК 159.922.8

Спицька Л.В., Лабезна Л.П.

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ АДАПТИВНОЇ КОПІНГ-ПОВЕДІНКИ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ СТРЕСУ

Розглянуто й обґрунтовано актуальність проблеми вивчення соціально-психологічних чинників адаптивної копінг-поведінки особистості. Наведено результати емпіричного дослідження адаптивної копінг-поведінки особистості в умовах дії стресогенних чинників. Визначено системоутворюючі соціально-психологічні чинники адаптивної копінг-поведінки та проведено їх диференціацію на особистісному й міжособистісному рівнях. Актуалізується необхідність розвитку проблемно-орієнтованого копіngu, націленого на перспективу, зокрема рефлексивно-моделюючого.

Ключові слова: *особистість, копінг-поведінка, соціально-психологічні чинники адаптивної копінг-поведінки, стрес.*

Постановка проблеми. Мінливість соціально-психологічних детермінант системи екзистенційного існування особистості, її активне навчання і становлення спонукають до усвідомлення необхідності пошуку якісно нових форм опанувальної поведінки. Одним із найвагоміших оптимізаційних ракурсів постає проблема вибору адаптивних стратегій копінг-поведінки в умовах дії стресогенних чинників [2; 6; 8; 11; 14; 17]. Уразливість людини за таких умов слугує підставою для необхідності дослідження детермінант її адаптивної копінг-поведінки як істотної складової соціальної поведінки особистості. Тому серед нагальних проблем психологічної служби чітко виокремлюються нові вимоги щодо формування адаптивних стратегій копінг-поведінки [3; 7; 9; 10; 20].